

kosten... En behalve dat is er ook een groter bewustzijn van persoonlijke kenmerken als vrouwelijk, Vlaams, met referentiekader gevormd midden jaren tachtig, soms moe en liever avondje thuis... Bovendien word ik na afloop geacht steeds mijn 'professionele' mening of commentaar klaar te hebben – en hoe verder je reist voor een voorstelling hoe meer ervan af blijkt te hangen voor de maker.

Nagras

Een voorbeeld van dichtbij. Tijdens de zomervakantie De Onderneming aan de lijn: of ik nog kwam kijken naar hun nieuwe voorstelling? Op een prachtige zondagmiddag in augustus ging ik richting Antwerpen om hun *Nagras* te zien, gezeten op een eivolle tribune in een lommerrijk park met na afloop een lunch die ik in Nederland nooit zal proeven. Tijdens de voorstelling kwamen geleidelijk de programmeursduiveltjes naar boven: 't is soms niet goed te verstaan, 't is ook wel erg Vlaams, inclusief de kennis van en affiniteit met 'het Franse', kunnen Rotterdammers mijn plezier wel delen om deze mensen in deze taal te horen en te zien, mmmm, het stuk is ook niet zo sterk (geef mij maar *Marius*), en 't moet dan nog op locatie (veel moeite en geld en dan nog niet in je eigen zaal), hoe ga ik na afloop met de spelers spreken die zo

graag naar Rotterdam willen komen... Het is duidelijk: mijn 'job' stond mijn 'hobby' in de weg. Aarrggghh: *ik ben een programmeur pur sang*.

Maar neen, dit gaat te snel. Misschien komen de programmeursbesognes pas naar boven bij het aanschouwen van middelmatigheid, zoals de gedachten van de hobbytoeschouwer bij verveling ook van de voorstelling afdwalen. Een voorstelling zou toch krachtig genoeg moeten zijn om ons bij de les en in de ban te houden? Deze rede-nering gaat heel vaak op, maar helaas vaak ook niet. Terug naar het voorbeeld. Na de 'niet-middelmatige' voorstelling *Nagras* kwam dus nog die heerlijke lunch, gesprekken met spelers en bekenden en frisbeeën onder de bomen van het park, kortom, er ging *tijd* voorbij. Tegen het einde van de dag beleefde ik van langsom meer plezier 'après coup' aan *Nagras* en waren die programmeursduivels zo goed als ingeslapen: mijn toeschouwersbloed kon weer vrijelijk gaan stromen.

Een voorbeeld van verweg. Na een gestage stroom telefoontjes en e-mails ('s mans motto is duidelijk 'de aanhouder wint') vloog ik op zaterdag 2 september, de dag na onze seizoensopening, naar Lissabon om *Comédia Off* van choreograaf Paulo Ribeiro te zien. Gesterkt door een siësta begaf ik mij tegen halftien naar het ccv in de oprechte hoop op een mooie en speelse dansvoorstelling die ik graag naar de Grote

Zaal van de Rotterdamse Schouwburg zou halen. Niet meteen de uitgangspositie van een hobby-toeschouwer. Helaas, al gauw buitelden de vragen, verzuchtingen en 'hoofdschuddingen' over elkaar heen: zijn die paar flauwe trucs het magere resultaat van de samenwerking met een beroemde goochelaar? moet dit grappig zijn? de videobeelden blazen de dansers van het toneel, de klankband is een aaneenrijging van clichés, toch niet het soort voorstelling dat ik per se vanuit het buitenland aan 'mijn' publiek wil laten zien... Tot overmaat van ramp klampte de productieleidster mij al bij het wegstervende applaus aan met 'did you like?'. Ik slikte even (aarrggghh: ik mag niet meer gewoon toeschouwer zijn!) en zei fijntjes: moet je mij nu niet vragen, morgen bij het ontbijt? Een verkwikkende avond en nacht later stonden de gebreken van de voorstelling mij helder voor de geest en vond ik als vanzelfsprekend de Engelse woorden om het te formuleren.

Conclusie? Welk soort toeschouwer je ook bent, het *bezinsel* van een voorstelling is wellicht een veel belangrijkere graadmeter voor de kracht of impact ervan dan de directe *sensatie* – en al helemaal als je professioneel toeschouwer bent geworden.

Ik kijk altijd vanuit mijn vak

Sara De Bosschere is actrice bij De Roovers en in andere samenwerkingsverbanden.

'Ik kan niet meer onbevangen naar theater kijken; ik kijk altijd vanuit mijn vak. De dramaturgie van de voorstelling houdt me haast altijd bezig. Welke keuzes zijn er gemaakt? Wat is het grondplan waarop het verhaal zich afspeelt? Welk vertelstandpunt wordt er ingenomen? Ben ik als publiek aanwezig? Of is de vierde wand gesloten en ben ik als publiek dus een soort voyeur?...'

'Als ik ontroerd word, is dat vaak omdat de onderliggende vertelling mij aanspreekt, omdat er een openheid is die mij als toeschouwend individu betreft in de gedachtegang, omdat ik mee mag denken, omdat ik uitgenodigd word om mee te zoeken. Daarom hou ik zo sterk van voorstellingen die een soort karkas tonen, een schema waarrond je een vertelling kan bouwen, een mogelijkheid. Godard zegt daarover: "Pas une image juste, juste une image." Niet het juiste beeld, juist een beeld. Ik hou van deze attitude omdat ze de toeschouwer in zijn waarde laat; de toneelmaker heeft niet de pre-

tentie om te zeggen: "Ik heb het gevonden hoe die geschiedenis zich afspeelt: de mens die er zus uitziet, is zus en die andere is altijd zo of die wordt zo." Bij een mens die er nu zo uitziet, kan je ook meegeven dat die morgen misschien anders is. Juist de kwetsbaarheid is een mensbeeld dat ik wil gedeeld zien met de toeschouwer. Net zoals Guy Cassiers hou ik er niet van wanneer een voorstelling "bij je op schoot komt zitten", wanneer ze in je gezicht wordt geduwd. Wat ik bijvoorbeeld echt irritant vond aan *Aars* (Het Toneelhuis) was dat het *knal* begint zogauw het licht uitgaat. Het is natuurlijk het opzet van de tekst dat de mensen op de scène als gedachteloze machines meegesleurd lijken te worden in een maalstroom, maar bij zo'n begin mis ik het moment van de inademing, het moment dat de dirigent zijn stokje optilt en er bij wijze van spreken nog elke soort muziek zou kunnen beginnen. Als toeschouwer krijg ik graag de mogelijkheid aangereikt om nog af te haken op het moment dat

het gaat beginnen, zodat je voelt dat iedereen die daar zit ook daadwerkelijk gekozen heeft om daar te zitten. De voorstellingen die ik graag zie, hebben als opzet om deze openheid gedurende de hele voorstelling te delen. Een open dramaturgie schept het gevoel dat er voortdurend opnieuw kan gekozen worden wat er zal gaan gebeuren, zelfs al wordt er een klassieker gespeeld en ken je het hele verloop.'

De plek

'Het belang van de plek waar je gaat spelen of kijken wordt vaak onderschat. Uiteindelijk is de ruimte waar de voorstelling zich afspeelt het doek waarop het schilderij zal ontstaan. De zogenaamd lege ruimte waarin de compositie ontstaat, is altijd beschreven. Ruimte is nooit leeg, tenzij de voorstelling zelf een onderzoek is naar de ruimte waarin je ze neerzet, zoals *A.P.R.I.L. Said*, met Jan Ritsema. Als speler voel je heel sterk of je voor een anoniem publiek speelt of voor een publiek dat als indi-